

ਉਹ ਜੰਗ ਜੋ ਉਹ ਕਦੇ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕੇ

"ਜਦੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਨਾ ਰੋਕ ਸਕੀਆਂ, ਤਾਂ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਵੈਰੀਆਂ
ਨੇ ਝੂਠ ਦੀਆਂ ਕਲਮਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾ ਲਿਆ।"

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ, ਅਫ਼ਗਾਨ, ਅਤੇ ਮੌਲਵੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ — ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਆਗੂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ
ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ

ਗੁਰਮੀਤ ਸਿੰਘ (ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ)

ਫੇਅਰਵਿਊ, ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਏ. • (AI ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ)

Sultan-ul-Qaum Nawab Jassa Singh Ahluwalia needs no advocacy. His record speaks for itself.

ਫ਼ੌਜੀ ਹਾਰ • ਮਾਨਸਿਕ ਜੰਗ • ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕੇ • ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ • ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜਾਤ-ਵਰਗੀਕਰਨ • ਸੰਪੂਰਨ
ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

ਭਾਗ I : ਜਾਣ-ਪਛਾਣ — ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਯੋਧਾ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਿਆ

ਜਦੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਿਸੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ, ਪਛਾਣ ਅਤੇ
ਖ਼ਾਨਦਾਨ ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕਿਸੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ, ਉਸਦੀ ਪਛਾਣ, ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਖ਼ਾਨਦਾਨ
ਉੱਤੇ ਵਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜੰਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਚਾਲ ਹੈ — ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ, ਲਿਖਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਤੋਂ ਵੀ ਪੁਰਾਣੀ।
ਜਿਸ ਸੈਨਾਪਤੀ ਨੂੰ ਕਤਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਸਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਕਰੋ। ਜਿਸ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਉਸਦੀ
ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਹੀ ਕੈਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ। ਜਿਸ ਯੋਧੇ ਨੂੰ ਤਲਵਾਰਾਂ ਨਾ ਝੁਕਾ ਸਕਣ, ਉਸਦੀ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਨੂੰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀਆਂ
ਜੰਜੀਰਾਂ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੋ। ਇਹ ਕੋਈ ਸਿਧਾਂਤ ਨਹੀਂ — ਇਹ ਇੱਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫ਼ਾਚਰਾ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ, ਹਰ ਮਹਾਂਦੀਪ ਉੱਤੇ, ਵਾਰ-ਵਾਰ
ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੀ ਹੋਇਆ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ (1718–1783) ਨਾਲ — ਦਿੱਲੀ, ਸਿਰਹਿੰਦ,
ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਕੋਨੇ ਦੇ ਜੇਤੂ, ਬੰਦੀ ਛੇੜ, ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ੨੨ ਫੱਟ ਖਾ ਕੇ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਹੋਏ ਵੀ ਲੜਨ ਵਾਲੇ,

ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਬਾਨੀ, , ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਤਾ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅਦੁੱਤੀਯ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਦੇ ਅਜਿੱਤ ਸੈਨਾਪਤੀ, ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਦੇ ਨਾਲ।

ਆਓ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕਹੀਏ ਕਿ ਇਹ ਬੰਦਾ ਕੌਣ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਜੋ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋਏ, ਉਸਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆ ਸਕੇ।

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦਾ ਜਨਮ 3 ਮਈ 1718 ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਆਹਲੂ ਵਿੱਚ, ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ, ਸਰਦਾਰ ਬਦਰ ਸਿੰਘ, ਉਦੋਂ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਜਦੋਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸਿਰਫ਼ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ, ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ — ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਬੇਮਿਸਾਲ ਰਾਗ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਰਤਨੀਆ ਸਨ — ਛੋਟੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਗਈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੇਠ ਆ ਗਏ — ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਜੋ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਨੀਕ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਸਨ। ਸੱਤ ਸਾਲ ਤੱਕ ਛੋਟੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਕੀਰਤਨ, ਰਬਾਬ, ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧ, ਕੂਟਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ-ਵਿੱਦਿਆ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਨੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ: ਤੇਰੀ ਸੰਤਾਨ ਅੱਗੇ ਆਸਿਆ ਵਾਲੇ (ਚੇਬਦਾਰ) ਚਲਣਗੇ। (Your descendants will be preceded by macebearers (symbols of sovereignty)).

ਉਹ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਸੋਚ ਤੋਂ ਵੀ ਪਰੇ ਸੱਚ ਹੋਈ। ਇਹ ਰਹੀ ਉਸਦੀ ਜਿੱਤਾਂ ਦੀ ਉਹ ਲੜੀ, ਜਿਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਹੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ:

– ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ

ਸਾਲ	ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ
1748	ਵਿਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਸਰਬੱਤ ਖਾਲਸੇ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਲ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ (ਜਥੇਦਾਰ) ਚੁਣੇ ਗਏ — ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਨਮਾਨ
1753	ਨਵਾਬ ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਦੇ ਜਥੇਦਾਰ ਅਤੇ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੇ ਚੌਥੇ ਜਥੇਦਾਰ ਬਣੇ — ਨਿਹੰਗ ਯੋਧਿਆਂ ਦੀ ਸਰਵਉੱਚ ਅਗਵਾਈ
1757–1759	ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਲਗਾਤਾਰ ਟਾਕਰਾ; ਢਾਈ ਫੱਟ ਦੀ ਗੁਰੀਲਾ ਰਣਨੀਤੀ ਨਾਲ ਅਫ਼ਗਾਨ ਸਪਲਾਈ ਲਾਈਨਾਂ ਤਹਿਸ-ਨਹਿਸ ਕੀਤੀਆਂ
1761	ਲਾਹੌਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ — ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਐਲਾਨ
1762	ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਵੱਲੋਂ ਅਗਵਾ ਕੀਤੀਆਂ ਲਗਭਗ ੨੨੦੦ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ — ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਨੁੱਖਤਾ-ਮੁਕਤੀ ਮੁਹਿੰਮ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਤੱਕ ਛਡਾਇਆ ਗਿਆ

1762	ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਮੈਦਾਨਏ ਜੰਗ ਦੇ ਅੱਗੇ ਖੜ੍ਹ ਕੇ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਲਕਾਰਦਾ ਹੋਇਆ, ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਫੌਜ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ੨੨ ਗਹਿਰੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਲੱਗਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਡਿਗਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਨੇ ਅੰਦਾਜ਼ਨ 25,000 ਤੋਂ 30,000 ਸਿੱਖ ਕਤਲ ਕੀਤੇ
1762	ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲਿਆ ਕੇ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੜ-ਉਸਾਰੀ ਅਤੇ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਬਹਾਲੀ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਕੇ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਸੀ
1764	ਸਰਹੰਦ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ — ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ-ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ; ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਗਵਰਨਰ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਨ ਸਰਹੰਦੀ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ 1764 ਸਿਰਹਿੰਦ ਦੀ ਫਤਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀ ਮੁੜ-ਵੰਡ; ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਸੰਗਠਨਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੋਰ ਪੱਕੀ ਕੀਤੀ
1764 1766-1767 1767 1768-1770 1770-1772	ਸਿੱਖ ਫੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਲੈ ਗਏ — ਡੁੱਬਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਭੁਚਾਲ ਲੈ ਆਂਦਾ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਆਖ਼ਰੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਈਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ; ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਵੱਲੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ, ਕਸਬਿਆਂ ਅਤੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਪੂਰਾ ਕਾਬੂ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੈਨਿਕ ਨੇਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ — ਬਾਹਰੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਸਪਸ਼ਟ ਸਵੀਕਾਰਤਾ ਦੋਆਬਾ, ਮਾਝਾ ਅਤੇ ਮਾਲਵਾ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ; ਰੇਵਨਿਊ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ 'ਤੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਕਾਬੂ ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਠਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸਰਵੋਚ ਸੈਨਾਪਤੀ ਵਜੋਂ ਮੰਨਤਾ; ਮਿਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਸਿੱਖ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ
1772 1778-1780 1781-1782 1783	ਕਪੂਰਥਲਾ ਰਿਆਸਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ — ਇੱਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਜੋ ਕਰੀਬ ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ ਮਰਾਠਿਆਂ ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਪਰਕ; ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਸੈਨਿਕ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੰਨਤਾ ਮਿਲਣਾ — ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਨਿਕ ਨੇਤਾ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਦਿੱਲੀ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਤਿਆਰੀ; ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦਾ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਅਤੇ

1783	ਮਿਸਲਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਰਣਨੀਤੀ — ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਲਾਭ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਫਤਹ; ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਉੱਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਲਹਿਰਾ ਕੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ 'ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ — ਸਿੱਖ ਸਰਬਭੋਮਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਫਤਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸ਼ਾਹ ਆਲਮ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ; ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਲਈ ਰਾਜਸੂ ਵਸੂਲੀ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦਾ ਕੰਮ ਜਥੇਦਾਰ ਬਪੇਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ
1783	23 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇੜੇ ਬੰਡਾਲਾ ਵਿੱਚ 65 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ; ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਬਾਬਾ ਅਟੱਲ ਵਿਖੇ ਉਸ ਸਨਮਾਨ ਨਾਲ ਸੰਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜੋ ਉਸਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਮਹਾਨਤਮ ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਦਾ ਹੱਕ ਸੀ

ਇਹ ਕਿਸੇ ਆਮ ਬੰਦੇ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਸ ਆਗੂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈ ਜੋ ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੀਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਡੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਲੜਿਆਂ, ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਨੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਫਤਹਿ ਕੀਤੀ, ਜੋ ਉਸ ਕਤਲੇਆਮ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚਿਆ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਾਰੇ ਗਏ, ਜਿਸਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਬਾਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਡਿੱਗਿਆ ਨਹੀਂ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੇ ਪਾਕ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਬੇਅਦਬੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ, ਜਿਸਨੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੇ ਐਲਾਨ ਲਈ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ, ਅਤੇ ਜਿਸਨੇ ਇੱਕ ਰਿਆਸਤ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਨਿਹੰਗ ਆਰਡਰ — ਬੁੱਢਾ ਦਲ — ਦਾ ਮੁਖੀ ਸੀ, ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਡਰਾਉਣਾ ਯੋਧਾ ਵਰਗਾ। ਉਸਦੇ ਸਮਕਾਲੀਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਦਾ ਖ਼ਿਤਾਬ ਅਤੇ ਨਵਾਬ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਸਿਆਸੀ ਖ਼ਿਤਾਬ ਸੀ।

– ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ

◆ ਕੇਂਦਰੀ ਥੀਸਿਸ (ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ) ◆

ਤਿੰਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ – (1) ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਅਫ਼ਗਾਨ ਸਲਤਨਤ ਅਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਉਸਦੇ ਮੈਲਵੀ ਸਾਥੀ, (2) ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜਾਤ-ਵਰਗੀਕਰਨ ਮਸ਼ੀਨਰੀ, ਅਤੇ (3) ਬਾਅਦ ਦੇ ਉਹ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਝੂਠੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਗੂਜ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਏ – ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਵੱਖਰੇ ਕਾਰਨ ਸਨ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਘਟਾਉਣ ਦੇ। ਜਦੋਂ ਫ਼ੌਜੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਨਾ ਝੁਕਿਆ, ਕਦੇ ਨਾ ਟੁੱਟਿਆ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਨਸਿਕ ਜੰਗ, ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕੇ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਅਤੇ ਜਾਤ-ਲੇਬਲਿੰਗ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲਿਆ। ਇਹ ਲੇਖ ਹਰ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਹਰ ਕੋਣ ਤੋਂ – ਫ਼ੌਜੀ, ਸਿਆਸੀ, ਭਾਸ਼ਾਈ, ਸਿੱਕਾ-ਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੀ – ਪਰਖਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਮਸਲਾ ਸਦਾ ਲਈ, ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਹਰ ਸੰਭਵ ਦਿਸ਼ਾ ਤੋਂ ਸੁਲਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਭਾਗ II : ਫ਼ੌਜੀ ਰਿਕਾਰਡ – ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਲੱਭਣਾ ਪਿਆ

ਚਾਲੀ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਜੰਗ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦਾ ਫ਼ੌਜੀ ਜੀਵਨ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ੂਨੀ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ। — ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ (1716) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ 1780ਵੀਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਤੱਕ। ਉਸ ਦੌਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਫ਼ੌਜਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਚਾਲੀ ਸਾਲ ਲੜੇ — — ਡੁੱਬਦੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਾਮਰਾਜ, ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਦੁਰਾਨੀ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਸਾਮਰਾਜ, ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਤਾਕਤਵਰ ਸੂਬੇਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ।

ਛੋਟੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ (1746) ਵਿੱਚੋਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨਾਲ ਜੰਗ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸੂਰਮੇ ਰਣਨੀਤੀ ਨਾਲ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਬਚ ਨਿਕਲੇ। ਉਹ "ਛੋਟਾ ਕਤਲੇਆਮ" ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੇ ਕਾਹਨੂਵਾਨ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੇ ਕਰੀਬ 15,000 ਸਿੱਖ ਕਤਲ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਥੱਕਿਆ ਨਹੀਂ, ਟੁੱਟਿਆ ਨਹੀਂ — ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲਿਆ, ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ, 1748 ਵਿੱਚ, ਬੈਸਾਖੀ ਉੱਤੇ ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਇਕੱਤਰਤਾ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ। ਉਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੀਹ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ।

1748 ਤੋਂ 1767 ਤੱਕ — ਸਿਰਫ਼ ਉਨ੍ਹੀ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ — ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੇ ਮਾਨੂਪੁਰ, ਖਾਨਪੁਰ, ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਰਾਮ ਰੋਈ, ਮੁਲਤਾਨ, ਨਦੇਵ, ਆਨੰਦਪੁਰ, ਮਹਿਲਪੁਰ, ਜਲੰਧਰ, ਸਰਹੰਦ, ਲਾਹੌਰ (ਕਈ ਵਾਰ), ਸਿਆਲਕੋਟ, ਗੁਜਰਾਂਵਾਲਾ, ਕੁੱਪ, ਹਰਨੈਲਗੜ੍ਹ, ਪਿੱਪਲੀ ਸਾਹਿਬ, ਉੜਮਾਰ ਟਾਂਡਾ, ਚਮਕੌਰ, ਦਿੱਲੀ, ਕਸੂਰ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਝੜਪਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਲੜੀਆਂ।

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰੀਲਾ ਯੁੱਧ ਦੀ ਇੱਕ ਸੰਪੂਰਨ ਵਿਧੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ — ਢਾਈ ਫੱਟ — ਮਾਰੇ ਅਤੇ ਭੱਜੇ, ਸਪਲਾਈ ਲਾਈਨਾਂ ਉੱਤੇ ਛਾਪਾ ਮਾਰੇ, ਜਿੱਥੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਘੱਟ ਉਮੀਦ ਹੋਵੇ ਉੱਥੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਜਵਾਬੀ ਕਾਰਵਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅਲੋਪ ਹੋ ਜਾਵੇ — ਜਿਸਨੇ ਮੁਗ਼ਲ ਅਤੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਸਾਮਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਬੇਅਸਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ – 1761

ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ 1761 ਵਿੱਚ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਤੀਕਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਸੀ। ਲਾਹੌਰ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ — ਇਸ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਮੁਗ਼ਲ ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕੇਂਦਰ। ਜਦੋਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅਧੀਨ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਘੇਰ ਕੇ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਹੁਣ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਐਲਾਨ ਉੱਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੰਮ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕਰਨਾ — ਉਪਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਸਿਆਸੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸੀ।

ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ – ਫ਼ਰਵਰੀ 1762

ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪੰਜਾਬ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ—ਇਸ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡੀ, ਭਾਰੀ, ਅਤੇ ਬੇਰਹਿਮ ਫ਼ੌਜ ਦੇ ਨਾਲ। ਉਸਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸਾਫ਼ ਸੀ: ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੂੰ ਜੜੋਂ ਮਿਟਾ ਦੇਣਾ, ਤਾਂ ਜੋ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਕਰੇ। ਫ਼ਰਵਰੀ 5-6, 1762 ਨੂੰ ਜੋ ਕੁਝ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਉਹ ਸੀ ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ, ਭਾਰਤੀ ਉਪਮਹਾਂਦੀਪ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭਿਆਨਕ, ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਰਦਈ, ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਦਿਲ-ਦਹਲਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਤਲੇਆਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ।

ਸਿੱਖ ਜਥੇ—ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗਿਣਤੀ ਔਰਤਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਦੀ ਸੀ—ਮਾਲਵਾ ਤੋਂ ਮਾਝੇ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੇਰਿਆ ਕਿ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਬਚਿਆ। ਤਲਵਾਰਾਂ, ਬਰਛਿਆਂ, ਬੰਦੂਕਾਂ ਅਤੇ ਘੋੜਸਵਾਰ ਦਲਾਂ ਨਾਲ ਘੇਰ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬੇਗੁਨਾਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੌਤਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ 10,000 ਤੋਂ 50,000 ਤੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ; ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅੰਕੜਾ 25,000 ਤੋਂ 30,000 ਹੈ—ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸਿੱਖ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਤਿਹਾਈ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਇੱਕ ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ।

ਇਸ ਨਰਸੰਘਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਜਿੱਥੇ ਧਰਤੀ ਲਹੂ ਨਾਲ ਰੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਮਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਦੌੜ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਜਿੱਥੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਆਪਣੀਆਂ ਲਾਠੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ—ਉੱਥੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੱਟਾਨ ਬਣ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਭੱਜਿਆ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਨਹੀਂ ਹਟਿਆ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਲੜਿਆ ਨਹੀਂ—ਉਹ ਕੌਮ ਲਈ ਇੱਕ ਜੀਵੰਤ ਢਾਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਬਾਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਆਏ। ਬਾਈ। ਹਰ ਇੱਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਉਸਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ, ਉਸਦੀ ਅਟੱਲਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕੌਮ-ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਮੋਹਰ ਸੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਦਾ ਸਰੀਰ ਗਹਿਰੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਕਾਰਨ ਲਹੂ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਲੜਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਡਿੱਗਿਆ ਨਹੀਂ—ਉਹ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੌਮ ਦੀ ਰੂਹ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੋਈ; ਜਿੱਤ ਤਾਂ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦੀ ਸੀ ਜੋ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਅਡੋਲ ਨਿਕਲਿਆ।

ਇਸ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਬਚ ਜਾਣਾ ਹੀ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਹਾਰ ਸੀ।

ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ 1762 — ਖ਼ੂਨ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬਿਆ ਪਰ ਟੁੱਟਿਆ ਨਹੀਂ

ਕਤਲੇਆਮ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਹੁਣ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਉਠੇਗੀ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲੈ ਆਇਆ—ਉਸ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ, ਜਿਸਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਕੇ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੂੜੇ ਨਾਲ ਭਰ ਕੇ ਉਸਦੀ ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਨੂੰ ਰੱਦਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ—ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਹੋਰ ਸੁੰਦਰ, ਹੋਰ ਰੌਸ਼ਨ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਮੁੜ-ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਸੀ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੀ ਅਟੱਲ ਰੂਹ ਦਾ ਐਲਾਨ। ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੜ ਤਾਮੀਰ ਸਮੇਂ, ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ‘ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵੱਲੋਂ ਰੱਖੀ ਗਈ। ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ

ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀ ਨੈਤਿਕ, ਰਣਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਹਾਰ ਸੀ। ਕੌਮ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਆਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਕੌਮ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ।

ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਪਤਨ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਰੂਚ – 1764 ਅਤੇ 1783:

ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਪਤਨ, ਪੂਰੀ ਤਬਾਹੀ, ਅਤੇ Fatehgarh Sahib ਦਾ ਜਨਮ — 1764 ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਸਾਲ ਬਾਅਦ—ਜਦੋਂ ਅਬਦਾਲੀ ਇਹ ਸਮਝ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਹੁਣ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਉੱਠੇਗੀ—ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੇ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜੱਥਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਸੀ ਕੌਮ ਦੀ ਰੂਹ ਦਾ ਮੁੜ ਜਾਗਣਾ, ਉਹ ਰੂਹ ਜੋ ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਕੇ ਨਿਕਲੀ ਸੀ। ਸਿੱਖ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਬਚਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਲੜ ਰਹੇ ਸਨ—ਉਹ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਰੁਖ਼ ਮੋੜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ।

1764 ਵਿੱਚ ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਵੱਲ ਰੁਖ਼ ਕੀਤਾ —ਉਹੀ ਸਰਹੰਦ, ਜੋ ਪੂਰਬੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ-ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੇਂਦਰ ਸੀ। ਉਹੀ ਸਰਹੰਦ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਦਾ ਦੀਵਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚੁਣਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹੀ ਸਰਹੰਦ, ਜੋ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਦੇ ਦਿਲ ਉੱਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵਾਂਗ ਦਰਜ ਸੀ। ਸਿੱਖਾਂ ਲਈ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ।

ਜਦੋਂ ਦਲ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਗਵਰਨਰ ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਨ ਸਰਹੰਦੀ—ਅਬਦਾਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸੂਬੇਦਾਰ—ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਇਸ ਤਾਕਤ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੰਗ ਭਿਆਨਕ ਸੀ, ਪਰ ਨਤੀਜਾ ਸਾਫ਼:

ਜ਼ੈਨ ਖ਼ਾਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ।

ਪਰ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਫ਼ਤਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਪੂਰੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਹੁਕਮ।

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨਾਲ:

- ਸਰਹੰਦ ਦੇ ਕਿਲ੍ਹੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਢਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ
- ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ-ਮੁਗ਼ਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਕੇਂਦਰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ
- ਉਹ ਸਾਰੇ ਢਾਂਚੇ ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ
- ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਢਾਂਚਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ

ਇਹ ਤਬਾਹੀ ਬਦਲੇ ਦੀ ਅੰਨ੍ਹੀ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਨਿਆਂ ਦੀ ਅੱਗ, ਉਹ ਅੱਗ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਦਬੀ ਹੋਈ ਸੀ।

ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਬਾਹੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਪਵਿੱਤਰ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ Fatehgarh Sahib ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ — ਬਾਬਾ ਜੋਰਾਵਰ, ਬਾਬਾ ਫ਼ਤੇਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਅਮਰ ਸ਼ਹਾਦਤ ਦੇ ਸਨਮਾਨ ਵਿੱਚ। ਇਹ ਨਾਮ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਨਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੜ-ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸਫ਼ਾ। ਜਿੱਥੇ ਕਦੇ ਜ਼ੁਲਮ ਦਾ ਰਾਜ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਫ਼ਤਹਿ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਹਿਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਕਦੇ ਸਿੱਖ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੁਣ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।

ਸਰਹੰਦ ਦਾ ਪਤਨ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਲਈ ਇੱਕ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਮੋੜ ਸੀ: ਉਹ ਕੌਮ ਜੋ ਦੋ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਨ ਹੋਈ ਸੀ, ਹੁਣ ਅਫ਼ਗਾਨ-ਮੁਗ਼ਲ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਕੇਂਦਰ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਇਹ ਜਿੱਤ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਰੂਹਾਨੀ ਜਿੱਤ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਜਿੱਤ, ਕੌਮੀ ਜਿੱਤ।

ਅਤੇ ਇਹੀ ਜਿੱਤ ਅਗਲੇ ਵੱਡੇ ਕਦਮ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣੀ—

ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਹੀ ਸਾਲ — 1764 ਵਿੱਚ — ਸਿੱਖ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਸੈਨਿਕ ਦਾਅਵੇ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਇਹ ਸੀ ਇੱਕ ਸੁਨੇਹਾ: “ਖ਼ਾਲਸਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਭਟਕਣ ਵਾਲੀ ਕੌਮ ਨਹੀਂ — ਇਹ ਹੁਣ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੈ।”

ਇਹ ਯਾਤਰਾ ਇੱਥੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕੀ। ਲਗਭਗ ਦੋ ਦਹਾਕੇ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਸਿੱਖ ਤਾਕਤ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਗਈ, ਮਾਰਚ 1783 ਵਿੱਚ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸਾ ਫ਼ੌਜਾਂ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਈਆਂ। ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਮਿਰਜ਼ਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ, ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਗੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਝੁਲਾਇਆ। ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਸੰਖੇਪ ਸਮੇਂ ਲਈ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਿੰਘ ਵਜੋਂ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਕਾਬ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਲਈ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕੀਤੇ।

ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਮੁੜ-ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸਫ਼ਾ, ਉਹ ਸਫ਼ਾ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਸੀ: “ਜਿਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮਿਟਾਉਣ ਆਏ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੈ।”

ਭਾਗ III : ਪਹਿਲਾ ਮੋਰਚਾ – ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਮੈਲਵੀ ਰਣਨੀਤੀ

ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਅੱਠ ਵਾਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ – ਹਰ ਵਾਰ ਵਾਪਸ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ। ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਜੇ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ, ਕਲਮ ਨਾਲ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਭਾਗ III : ਪਹਿਲਾ ਮੋਰਚਾ — ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਫ਼ੌਜਾਂ ਅਤੇ ਮੈਲਵੀ ਰਣਨੀਤੀ

ੳ. ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਦੀਆਂ ਅਸਫ਼ਲਤਾਵਾਂ

ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ — ਜਿਸਨੂੰ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ — ਦੁਰਾਨੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਬਾਨੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਫ਼ੌਜੀ ਕਮਾਂਡਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਹਮਲੇ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਹੈਰਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ: 1748 ਤੋਂ 1767 ਦੌਰਾਨ ਨੌਂ ਵੱਡੇ ਹਮਲੇ। ਜਨਵਰੀ 1761 ਵਿੱਚ ਪਾਣੀਪਤ ਦੀ ਤੀਜੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ ਉਸਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਉਪਮਹਾਂਦੀਪ ਦੀ ਸਰਵੋੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਦਿੰਦੀ ਜਾਪਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਉਸਦੇ ਰਣਨੀਤਕ ਮਨਸੂਬੇ ਹਰ ਵਾਰ ਅਸਫ਼ਲ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਕਹਾਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਸੀ। ਅਬਦਾਲੀ ਭਾਰੀ ਫ਼ੌਜ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ। ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕੇ ਤਬਾਹ ਕਰਦਾ। ਸਿੱਖ ਟਿਕਾਣਿਆਂ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ, ਕਿਲ੍ਹੇ ਢਾਹੁੰਦਾ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ — ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਪਲਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਲਾਈਨਾਂ ਖ਼ੈਬਰ ਦੌਰੇ ਤੋਂ ਕਾਬੁਲ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਕਬਜ਼ੇ ਦੀ ਫ਼ੌਜ ਨਹੀਂ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਉਹ ਵਾਪਸ ਜਾਂਦਾ, ਸਿੱਖ ਮੁੜ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਚੱਕਰ — ਹਮਲਾ, ਤਬਾਹੀ, ਵਾਪਸੀ, ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਮੁੜ ਉੱਠਣਾ — ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਨੌਂ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ।

ਅ. ਮੈਲਵੀ ਰਣਨੀਤੀ – ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਨਸਿਕ ਜੰਗ

ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੈਲਵੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰੱਖਦੇ ਸਨ। ਸਿੱਖ ਸੰਘ ਦੀ ਵਧਦੀ ਤਾਕਤ ਇਸ ਸਥਾਪਤੀ ਲਈ ਹੋਂਦ ਦਾ ਸੰਕਟ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਤਿੰਨ ਪੱਖਾਂ ਵਾਲੀ ਸੀ:

- ਉਕਸਾਉਣਾ: ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਲਈ ਭੜਕਾਉਣਾ — ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਲਾਹੌਰ ਫ਼ਤਹਿ ਨੂੰ ਅਸਹਿ ਬੇਇੱਜ਼ਤੀ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ।
- ਭਰੋਸਾ: ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਹਸਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਆਗੂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨਾ — ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੈਰੀਕੇਚਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦੇਣਾ।
- ਸਮਾਜਿਕ ਜੰਗ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿੱਚ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਜਾਤ-ਲੇਬਲ ਅਤੇ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ।

ੲ. ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕਾ – ਮੈਲਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਬੂਤ

ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲਾਹੌਰ ਅਤੇ ਸ਼ਾਹੀ ਟਕਸਾਲ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਇੱਕ ਸਿੱਕਾ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇਹ ਫ਼ਾਰਸੀ ਇਬਾਰਤ ਸੀ:

ਮਸਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਬਾਰਤ ਕੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ — ਮਸਲਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਛੱਡਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਕੇ ਉੱਤੇ "ਜੱਸਾ" ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ। 1699 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, "ਸਿੰਘ" ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪਛਾਣ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਤੋਂ "ਸਿੰਘ" ਛੱਡ ਕੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿੱਕਾ ਜਾਰੀ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਇਹ ਇੱਕੋ ਕਮੀ ਸਿੱਕੇ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। (1) ਕੋਈ ਵੀ ਸਿੱਖ-ਜਾਰੀ ਸਿੱਕਾ ਗੁਰੂ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, (2) ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਹੁਦਾ "ਸਿੰਘ" ਨਾ ਛੱਡਦਾ, (3) ਜਾਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾ ਕਰਦਾ, (4) ਸਿੱਖ ਸਿੱਕੇ-ਰਿਵਾਜ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨਾ ਕਰਦਾ।

ਸਿੱਖ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਪੱਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ: "ਇਹ ਸਿੱਕਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਵਾਪਸ ਲੈ ਲਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਉੱਤੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਸਿੱਖ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਅਧੂਰੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ। ਇਹ ਵੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਿੱਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੁਝ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਕੋਲ ਭੇਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦੇ ਗੁੱਸੇ ਨੂੰ ਭੜਕਾਇਆ ਜਾਵੇ।"

ਕਲਿਆਲ ਜਾਂ ਕਲਾਲ — ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਿਕਾਰਡ ਇਹ ਗੱਲ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵੰਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਇੱਕ ਵਿਆਹ ਕਲਿਆਲ ਜਾਂ ਕਲਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦੇਵੇਂ ਭਾਈਚਾਰੇ — ਚਾਹੇ ਕਲਿਆਲ (ਜੱਟ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਪਰਿਵਾਰ, ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਪੱਛਮੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ) ਜਾਂ ਕਲਾਲ (ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸੀ ਸ਼ਰਾਬ/ਡਿਸਟਿਲਰੀ-ਸਬੰਧੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ) — ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ, ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸੇ ਹਨ। ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ — ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨੇ ਖੁਦ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਿਆ ਸੀ।

ਪਰ ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਆਹ ਦਾ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਕਦੇ ਵੀ ਜਾਤ ਜਾਂ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਗੁਰਮਤਿ, ਗੁਣਾਂ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਮਰਿਆਦਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ — ਨਾ ਕਿ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਉਸਦੇ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਨੇ ਕਲਿਆਲ ਜਾਂ ਕਲਾਲ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਸਿੱਖੀ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ — ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਅਧਾਰਿਤ ਚੋਣ — ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸੀ।

ਇਸ ਤੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ — ਉਹ ਰੂਹਾਨੀ ਮਹਾਨਤਾ ਵਾਲੀ ਬੀਬੀ, ਜੋ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਦੁਲਭ ਸਮਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਮਾਹਰ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਨਿੱਕੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਸਿਖਾਈ — ਉਹ ਮਾਤਾ, ਜਿਸਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਜੋਤ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਸੂਰਮੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ — ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਡਿਸਟਿਲਰੀ ਜਾਂ ਸ਼ਰਾਬ-ਸਬੰਧੀ ਕਿੱਤਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ

ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ

ਹੈ।

ਜਿਸ ਘਰ ਦੀ ਸਵੇਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਖੁਲਦੀ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਮਾਂ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬੱਚਾ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਸਿੱਖਦਾ ਹੋਵੇ — ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ “ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ” ਕਹਿਣਾ ਸੋਚ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮੇ — ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਹੱਲੇਵਾਲੀਆ — ਦਾ ਨਾਮ ਖੁਦ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕਦੇ ਵੀ “ਕਲਾਲ” ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਜੇ ਨਾਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ “ਕਲਾਲ” ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਮਾਮੇ ਦਾ ਨਾਮ “ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ” ਹੁੰਦਾ — ਪਰ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਸਰੋਤ — ਰਾਮ ਸੁਖ ਰਾਓ “ਸ੍ਰੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਬਿਨੇਦ” — ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿਤ੍ਰਕ ਵੰਸ਼ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਸੀ।

ਹਿੰਦੂ ਸਮਾਜਕ ਰਿਵਾਜਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜਾਤ ਪਿਤਾ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਮਾਤਾ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਤੋਂ।

ਪਰ ਸਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਹੀ ਬੇਮਤਲਬ ਹੈ — ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ ਨਹੀਂ।

ਖ਼ਾਲਸਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ, ਅਮ੍ਰਿਤ, ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਹੈ — ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਮਾਜਕ ਲੇਬਲ ਦੀ।

ਇਸ ਲਈ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ “ਕਲਾਲ” ਕਹਿਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਲਤ ਨਹੀਂ —

ਇਹ ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਵੀ ਹੈ।

ਇਹ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਜੋ ਨਾਹ ਇਤਿਹਾਸ ਸਹਾਰਦਾ ਹੈ, ਨਾਹ ਗੁਰਮਤਿ, ਨਾਹ ਤੱਥ, ਨਾਹ ਤਰਕ।

ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ —

ਉਹ ਖੁਦ ਦਲ ਖਾਲਸਾ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਸੈਨਾਪਤੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦੀ ਪਾਹੁਲ ਦੇ ਕੇ ਖਾਲਸਾ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਰੰਭ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ।

ਉਹ ਜਿਸਨੇ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਮੁਕਤ ਕਰਕੇ ਖਾਲਸੇ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੀਤਾ।
ਜਿਸ ਨੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਾਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ,

ਜਿਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ Fatehgarh Sahib ਬਣਾਇਆ,

**ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ – ਉਸਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਖਾਲਸੇ ਨਾਲ ਹੈ।
ਉਹ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ ਨਹੀਂ – ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਖਾਲਸੇ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ।**

ਭਾਗ IV : ਦੂਜਾ ਮੋਰਚਾ – ਸਿੱਖ ਪਛਾਣ ਵਿਰੁੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜੰਗ

ੳ. ਸਿੱਖ ਖ਼ਤਰੇ ਦਾ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਜਾਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਆਈ ਸੀ — ਉਹ ਜੇਤੂਆਂ ਵਜੋਂ ਆਏ ਸਨ, ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਅਤ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸੀ — ਨਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਭਲਾਈ ਜਾਂ ਵਿਦਵਤਾ ਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਰੁਕਾਵਟ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਅਦਾਰੇ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ: ਅਕਾਲੀ ਨਿਹੰਗ ਜਥਾ। ਸਰ ਜੌਹਨ ਮਾਲਕਮ ਨੇ 1812 ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ: "ਅਕਾਲੀਆਂ ਦਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਧਰਮ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹਿੱਤ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।"

ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗਾਂ (1845-46 ਅਤੇ 1848-49) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਅਕਾਲੀ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਇਆ: ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਵਿੱਚ ਕਤਲ ਕੀਤਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਅਕਾਲ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ, ਬਚੇ ਹੋਏ ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕਿਆ, ਅਤੇ "ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਗੋਲੀ ਮਾਰੇ" ਦੇ ਹੁਕਮ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ।

ਅ. ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜਾਤ-ਵਰਗੀਕਰਨ ਮਸ਼ੀਨ

ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ 1871 ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਦਹਾਕੇਵਾਰ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਜਾਤ ਦੱਸਣੀ ਪੈਂਦੀ ਸੀ – ਲਚਕੀਲੀਆਂ, ਸਥਾਨਕ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਠੇਸਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਰਬਰਟ ਰਿਸਲੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਸਲੀ ਸਰਵੇਖਣ ਨੇ ਨਸਲੀ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਢਾਂਚਾ ਬਣਾਇਆ – ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹੈ ਸੀ ਸਾਮਰਾਜੀ ਕੰਟਰੋਲ ਦਾ ਸੰਦ।

ਵੰਡੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੇ	ਜਾਤੀ ਪਛਾਣਾਂ ਨੂੰ ਸਖ਼ਤ, ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਖ਼ਾਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰਨਾ	ਜਾਤਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਏਕਤਾ ਰੋਕਣਾ; ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਲੀਹਾਂ ਉੱਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕਰਨਾ
ਯੋਧਾ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ	ਮਹਾਨ ਯੋਧਾ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ "ਨੀਵੀਂ" ਜਾਤ ਦੇ ਲੇਬਲ ਦੇਣਾ	ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੀ ਫ਼ੌਜੀ ਪਛਾਣ, ਸਵੈ-ਮਾਣ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਮਾਣ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਸੱਟ ਮਾਰਨਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜਿੱਤ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ
ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੋਧ	ਜਾਤ-ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਚਸ਼ਮੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਆਗੂਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਣਾ	ਉਨ੍ਹਾਂ ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹਾਂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਘਟਾਉਣਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ

ੲ. ਲੈਪਲ ਗ੍ਰਿਫਿਨ – ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਏਜੰਟ "ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ" ਵਜੋਂ

ਲੈਪਲ ਹੈਨਰੀ ਗ੍ਰਿਫਿਨ (1838–1908) ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇੱਕ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੀ — ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜੀ ਰਾਜ ਦਾ ਏਜੰਟ। ਉਸਦੀ 1865 ਦੀ ਰਚਨਾ ਦ ਪੰਜਾਬ ਚੀਫ਼ਸ ਆਫ਼ਲੂਵਾਲੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਗ੍ਰਿਫਿਨ ਨੇ ਆਫ਼ਲੂਵਾਲੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਮੂਲ ਦੀ ਰਵਾਇਤ ਨੂੰ "ਕਾਲਪਨਿਕ" ਕਿਹਾ — ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਜਵਾਬੀ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤੇ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ, ਫ਼ਾਰਸੀ ਖਰੜਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ, ਪੰਜਾਬੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਰਿਵਾਇਤ ਜਾਂ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ — ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ — ਨੇ ਗ੍ਰਿਫਿਨ ਦੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਸਥਾਪਿਤ ਤੱਥ ਵਜੋਂ ਦੁਹਰਾਇਆ।

ਸ. ਨਿਹੰਗ ਸੰਬੰਧ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ 1753 ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਮੌਤ (1783) ਤੱਕ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੇ ਚੌਥੇ ਜਥੇਦਾਰ — ਨਿਹੰਗ ਜਥੇ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਆਗੂ — ਸਨ। ਨਿਹੰਗ ਜਥੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਆਗੂ ਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨਿਹੰਗ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਵਾਰ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ "ਗਰੀਬ ਕਲਾਲ" ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਨਿਹੰਗ ਰਵਾਇਤ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ...ਪਰ ਇਸਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦੇ ਨਿਹੰਗ ਅੱਜ ਤੱਕ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ 'ਪਾਤਸ਼ਾਹ' ਅਤੇ ਨਿਹੰਗ ਪੰਥ ਦੇ ਸਰਵਉੱਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ।

ਭਾਗ V : ਤੀਜਾ ਮੋਰਚਾ – ਉਹ ਜਾਲ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਫਸੇ

ੳ. ਗੁੰਜ ਕੋਠੜੀ ਦਾ ਅਸਰ

1761 ਦੇ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕੇ ਨੇ ਇੱਕ ਭੌਤਿਕ ਵਸਤੂ ਬਣਾਈ — ਇੱਕ "ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਸਰੋਤ" — ਜਿਸ ਉੱਤੇ "ਜੱਸਾ ਕਲਾਲ" ਲਿਖਿਆ ਸੀ। ਮੌਲਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਮੁਹਿੰਮ ਨੇ ਇਹ ਲੇਬਲ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਫੈਲਾਇਆ। ਫਿਰ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਰਕਾਰੀ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਕਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਲੇਬਲ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਿਕਾਰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਇਸਨੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦੀ ਝਲਕ ਪਾਈ। ਬਾਅਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ — ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਸਮੇਤ

— ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਇਆ। ਹਰ ਵਾਰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ ਝੂਠੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੱਚੀ ਲੱਗਣ ਵਾਲੀ ਸੱਤਾ ਮਿਲਦੀ ਗਈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਚਾਰ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਦਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਦੁਹਰਾਉਣ ਨਾਲ।

ਅ. ਸਰੋਤ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੀ ਅਸਫ਼ਲਤਾ

ਸਾਰਣੀ 3 — ਉਹ ਸਵਾਲ ਜੋ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਸਨ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਅਤੇ “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ — ਤੱਥ, ਤਰਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ

ਤੱਥ-ਅਧਾਰਿਤ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ (Q&A Table)

ਸਵਾਲ	ਜਵਾਬ
ਕੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਲਈ “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਵਰਤਿਆ?	ਨਹੀਂ। ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ — ਆਪਣੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਅਹਲੇ ਤੋਂ।
ਕੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਿੱਖ ਜੀਵਨੀ ਸਰੋਤ — ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਬਿਨੇਦ (ਰਾਮ ਸੁਖ ਰਾਓ) — “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਵਰਤਦਾ ਹੈ?	ਨਹੀਂ। ਇਹ ਉਸਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਰਾਜਪੂਤ ਭੱਟੀ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।
ਕੀ “ਜੱਸਾ ਕਲਾਲ” ਵਾਲਾ ਸਿੱਕਾ ਅਸਲੀ ਸਿੱਖ-ਜਾਰੀ ਸਿੱਕਾ ਹੈ?	ਨਹੀਂ। Sikh Encyclopedia ਖ਼ੁਦ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ।
ਕੀ ਸਿੱਕਾ ਸਿੱਖ ਸਿੱਕਾ-ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ?	ਨਹੀਂ। ਸਾਰੇ ਅਸਲੀ ਸਿੱਖ ਸਿੱਕੇ ਗੁਰੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ‘ਤੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ — ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਆਗੂ ਦੇ ਨਾਮ ‘ਤੇ ਨਹੀਂ।
ਕੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮੇ ਨੇ “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਵਰਤਿਆ?	ਨਹੀਂ। ਉਹ ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਹੱਲੇਵਾਲੀਆ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ — ਕਦੇ ਵੀ “ਕਲਾਲ” ਨਹੀਂ।
ਕੀ “ਗਰੀਬ ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ?	ਨਹੀਂ। ਪਰਿਵਾਰ ਚਾਰ ਪਿੰਡਾਂ — ਅਹਲੇ, ਹੱਲੇ, ਤੂਰ ਅਤੇ ਚੱਕ — ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ।
ਕੀ ਕਲਿਆਲ ਜਾਂ ਕਲਾਲ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਪਾਂਦਾ ਹੈ?	ਨਹੀਂ। ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ ਕਲਿਆਲ — ਇੱਕ ਜੱਟ ਖੇਤੀ ਪਰਿਵਾਰ — ਜਾਂ ਕਲਾਲ, ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ — ਜੋ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ। ਇਸ ਲਈ “ਡਿਸਟਿਲਰੀ” ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਗੁਰਮਤਿ ਅਤੇ ਤੱਥ ਦੋਵੇਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਹੈ।

ਕੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਰੂਹਾਨੀ ਮਿਆਰ ਨਾਲ “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ?	ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ। ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਦੀ ਮਾਹਰ, ਜਿਸਨੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਸਿਖਾਈ — ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ “ਸ਼ਰਾਬ ਕੱਢਣ ਵਾਲਾ” ਕਹਿਣਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ।
ਕੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮਾਰਕ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਨ?	ਹਾਂ। ਸਾਰੇ ਸਮਾਰਕ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਦਰਜਾ “ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ” ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਨ — “ਕਲਾਲ” ਨਾਮ ਹੇਠ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ।
ਇਤਿਹਾਸਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਲੇਬਲ ਕਿਸਨੇ ਵਰਤਿਆ, ਅਤੇ ਕਿਉਂ?	ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ — ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਤਾਂ ਜੋ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਕਲਿਆਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਲਾਲ — ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਹੋਇਆ, ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਨ, ਜੋ ਸ਼ਰਾਬ ਨੂੰ ਹੱਥ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ।

ਇਸ ਲਈ “ਡਿਸਟਿਲਰੀ” ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਤੱਥਕਤ ਨਹੀਂ, ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਖਿਲਾਫ਼ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਵਰਗੀ ਰੂਹਾਨੀ ਮਾਤਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿੱਕੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ ਸਿਖਾ ਰਹੀ ਹੋਵੇ —

ਉਸ ਘਰ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ-ਸਬੰਧੀ ਕਿੱਤੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸੋਚ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਹੈ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਨਹੀਂ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਸਰੋਤ ਉਸਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਭੱਟੀ ਰਾਜਪੂਤ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਸਾਰੇ ਸਮਾਰਕ, ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਾਨ, ਸਾਰੇ ਰਾਜਸੀ ਦਰਜੇ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨਾਮ ਹੇਠ ਹਨ —

“ਕਲਾਲ” ਨਾਮ ਹੇਠ ਇੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ।

ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਗੱਲ —

ਜਿਸ ਨੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਾਈ ਜਖਮ ਖਾ ਕੇ ਵੀ ਕੈਮ ਨੂੰ ਬਚਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ Fatehgarh Sahib ਬਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਨੂੰ ਛੂਹਿਆ — ਉਸਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਹੈ।

ਉਹ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ ਨਹੀਂ — ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਸੂਰਮਾ ਹੈ।

ੲ. ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ

ਤਿੰਨ ਦੁਸ਼ਮਣ — ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਮੌਲਵੀ, ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਅਬਦਾਲੀ, ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ — ਹਰ ਇੱਕ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦਾਨਾ ਤੌਰ ਉੱਤੇ “ਕਲਾਲ” ਲੇਬਲ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ, ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਵੱਖਰੇ ਰਣਨੀਤਕ ਮਕਸਦ ਸਨ ਪਰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਇੱਕੋ ਸੀ: ਇੱਕ

ਸਿੱਖ ਆਗੂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਮੈਦਾਨ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਜਦੋਂ ਤਿੰਨ ਦੁਸ਼ਮਣ — ਜੋ ਖੁਦ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਦੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ — ਕਿਸੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਬਾਰੇ ਇੱਕੋ ਕਹਾਣੀ ਉੱਤੇ ਆਜ਼ਾਦਾਨਾ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਮਾਨਦਾਰ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ: ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ?

ਇੱਕ ਹੋਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਵਾਲ ਵੀ ਉੱਠਦਾ ਹੈ—ਕੀ ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਆਗੂ ਸਿਰਫ਼ ਇਸ ਲਈ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਇੱਕ ਰਾਜਪੂਤ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਰਾਜਪੂਤ ਪਰਿਵਾਰ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦਾ ਰੱਖਿਆ, ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੇ ਹੁਕਮਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਆਪਣੀਆਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੇ ਨਿਕਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਜ਼ਤ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਘਰ-ਬਾਰ ਤੱਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ—ਕੀ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਸੀ? ਜੇ ਇਹ ਤਰਕ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਬਣਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੀ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਖ਼ਾਲਸਾ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਕੀਰ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦਾ ਹੈ—ਫਿਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਘਟਾਉਣਾ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕੀ ਹੈ? ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਆਗੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ, ਰਣਨੀਤੀ, ਸੌਰਿਆ ਅਤੇ ਅਣਗਿਣਤ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਨਾਲ 750 ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ—ਅਤੇ ਇਸੇ ਰਾਹੀਂ ਭਾਰਤ—ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਰਾਹ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਕਿਵੇਂ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਜੇ ਅਸੀਂ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸਦੀ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਜਾਤੀ-ਲੇਬਲਾਂ, ਗਲਤ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀਆਂ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗੂੰਜ-ਕੋਠੜੀਆਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਈਏ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਗਲਤੀ ਨਹੀਂ—ਇਹ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਰੂਹ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਇੱਕ ਨੈਤਿਕ ਅਪਰਾਧ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਅਹਿਮ ਨੁਕਤਾ ਵੀ ਹੈ—ਜੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਸੈਨਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਕਿਹੜਾ ਨਿਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਬਾਬਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ—ਪਹਿਲੇ SGPC ਪ੍ਰਧਾਨ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਸੂਰਮੇ, ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਅਡੋਲ ਸਿੱਖ ਨੇਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ—ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਬੰਧਤ ਸਨ। ਪਰ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜੀਵਨ-ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ, ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਪੰਥਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ—ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ, ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਘਟਾਇਆ ਨਹੀਂ, ਅਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਹੱਕ ਦਾ ਸਰੋਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਪੰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ—ਇਹ ਸੀ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਕੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਲਕੀਰ ਵਿੱਚ ਜੁੜਨ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਉਦਾਹਰਨ।

ਭਾਗ VI : ਉਹ ਸਬੂਤ ਜੋ ਝੂਠੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਦੇ ਹਨ

ਸਬੂਤ 1 — ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣਾ ਸਰੋਤ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਬਾਰੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਜੀਵਨੀ ਰਚਨਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਬਿਨੇਦ ਹੈ, ਜੋ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਸੁਖ ਰਾਓ ਨੇ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਉਸਦੀ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਰਾਜਪੂਤ ਭੱਟੀ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਸਰੋਤ ਵਿੱਚ "ਕਲਾਲ" ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ।

ਸਬੂਤ 2 — ਜ਼ਮੀਨ ਮਾਲਕੀ ਦੀ ਦਲੀਲ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਚਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ: ਅਹਲੇ, ਹੱਲੇ, ਤੂਰ ਅਤੇ ਚੱਕ। ਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਚਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਉਹ ਸਥਾਪਿਤ ਜ਼ਮੀਨਦਾਰ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ "ਗਰੀਬ ਕਲਾਲ" ਕਿਹਾ ਜਾਣਾ ਸਿਰਫ਼ ਝੂਠ ਹੀ ਨਹੀਂ — ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਤਰਕ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅਸੰਭਵ ਹੈ।

ਸਬੂਤ 3 – ਮਾਮਾ ਜੀ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਹੱਲੇਵਾਲੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ – ਨਾ ਕਿ "ਬਾਘ ਸਿੰਘ ਕਲਾਲ"। ਮਾਮੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸਾਬਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਭੂਗੋਲਿਕ ਨਾਮ (ਹੱਲੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ) ਰਾਹੀਂ ਦਿੱਤੀ, ਕਿੱਤਾ-ਆਧਾਰਿਤ ਜਾਤ-ਲੇਬਲ ਰਾਹੀਂ ਨਹੀਂ।

ਸਬੂਤ 4 — ਮਾਤਾ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਮਹਾਨਤਾ: ਮਾਤਾ ਜੀਵਨ ਕੌਰ ਇੱਕ ਕਾਬਲ ਰਾਗ-ਆਧਾਰਿਤ ਕੀਰਤਨੀਆ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਛੋਟੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ ਸਿਖਾਈ। ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ — ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਨੀਕ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ — ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਸਾਲ ਰੱਖਿਆ। ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਉੱਚੇ ਦਰਜੇ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਸਬੂਤ 5 — ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਦਲੀਲ: ਮਾਤਾ ਸੁੰਦਰੀ ਜੀ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ — ਰੂਹਾਨੀ, ਸੰਗੀਤਕ, ਫ਼ੌਜੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ, ਭਾਸ਼ਾਈ ਅਤੇ ਕੂਟਨੀਤਕ — ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਆਗੂ ਬਣਨ ਦੀ ਆਸ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। "ਗਰੀਬ ਕਲਾਲ" ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਲ ਬਿਲਕੁਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੀ।

ਸਬੂਤ 6 — ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਸਬੂਤ: ਸਿੱਖ ਐਨਸਾਈਕਲੋਪੀਡੀਆ ਸਾਫ਼ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ "ਜੱਸਾ ਕਲਾਲ" ਵਾਲਾ ਸਿੱਕਾ ਸੰਭਾਵਤ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂਆਂ ਵੱਲੋਂ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਕੋਲ ਭੇਜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਜੋ ਉਸਦਾ ਗੁੱਸਾ ਭੜਕਾਇਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਛੇਤੀ ਖਾਤਮਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿੱਕਾ ਸਿੱਖਾਂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਹਥਿਆਰ ਸੀ।

ਸਬੂਤ 7 — ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਦੀ ਪਰਖ: ਨਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਨਾ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇਰਿਆਂ ਨੇ, ਨਾ ਉਸਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਨੇ, ਨਾ ਉਸਦੇ ਮਾਮੇ ਨੇ, ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਿੱਖ ਸਰੋਤ ਨੇ ਕਦੇ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ "ਕਲਾਲ" ਲੇਬਲ ਵਰਤਿਆ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਸਵੈ-ਪਛਾਣ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਸੀ।

ਸਬੂਤ 8 — ਵਿਆਹ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਉੱਤੇ ਅਧਾਰਿਤ ਸੀ: ਕਲਿਆਲ ਜਾਂ ਕਲਾਲ ਨਾਲ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ — ਗੁਰੂ ਦੇ ਰਾਹ ਪ੍ਰਤੀ ਸ਼ਰਧਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ — ਨਾ ਕਿ ਜਾਤ ਜਾਂ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ। ਸਿੱਖ ਰਿਵਾਇਤ ਵਿੱਚ ਵਿਆਹ ਰੂਹਾਨੀ ਸ਼ਰਧਾ, ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਪੰਥ ਦੀ ਸੇਵਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਸਬੂਤ 9 — ਕਟੜਾ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ: ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਕਤਵਰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਸਬੂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਕਟੜਾ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ — ਸਰਦਾਰ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵੱਲੋਂ ਲਗਭਗ 1760 ਵਿੱਚ, ਸ੍ਰੀ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਸਾਈ ਗਈ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਬਸਤੀ। ਇਸਦਾ ਨਾਮ ਕਟੜਾ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਹੈ। ਕਟੜਾ ਕਲਾਲ ਨਹੀਂ। ਕਟੜਾ ਕਲਿਆਲ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਢਾਈ ਸਦੀਆਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਸਨੂੰ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਸਤੀ ਅੱਜ ਵੀ ਕਾਇਮ ਹੈ।

ਸਬੂਤ 10 — ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਬੁੰਗਾ: ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਬੁੰਗਾ ਬਣਾਇਆ — ਜਿਸਨੂੰ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਬੁੰਗਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ, ਨਾ ਕਿ "ਕਲਾਲ ਬੁੰਗਾ"। ਪੂਰੇ ਪੰਥ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇਸੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਪਛਾਣ ਸੱਚਮੁੱਚ "ਕਲਾਲ" ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਬੁੰਗਾ ਉਸੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਸਬੂਤ 11 — ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਚਲਾਈ ਗਈ ਸਿੱਖ ਸੰਘ ਇਤਿਹਾਸ ਭਰ ਵਿੱਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਮਿਸਲ ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਗਈ — ਕਦੇ ਵੀ "ਕਲਾਲ ਮਿਸਲ" ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸਰੋਤ — ਸਿੱਖ, ਮੁਗ਼ਲ, ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ, ਮਰਾਠਾ, ਜਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ — ਕਦੇ ਇਸ ਸੰਘ ਨੂੰ "ਕਲਾਲ ਮਿਸਲ" ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ।

ਸਬੂਤ 12 — ਸਾਰੀ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰੀ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਜੋਂ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕੂਟਨੀਤਕ ਅਤੇ ਸਿਆਸੀ ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰੀ ਦਾ ਹਰ ਟੁਕੜਾ — ਚਾਹੇ ਉਹ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਈਸਟ ਇੰਡੀਆ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਹੋਵੇ, ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਵਿਚੋਲਿਆਂ ਨਾਲ, ਮੁਗ਼ਲ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨਾਲ, ਮਰਾਠਾ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਮਿਸਲਾਂ ਨਾਲ — ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨਾਮ ਹੇਠ ਚਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਕੋਈ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਚਿੱਠੀ, ਸੰਧੀ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ "ਕਲਾਲ" ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੀ ਹੋਵੇ।

ਭਾਗ VII : ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਮਨੇਵਿਗਿਆਨ – ਜਦੋਂ ਯੋਧਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ

ੳ. ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਢਾਂਚਾ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤੀ ਗਈ ਰਣਨੀਤੀ ਇੱਕ ਸਰਵਵਿਆਪੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ — ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਅਜਿੱਤਾ ਆਗੂ ਤਾਕਤਵਰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਖੜ੍ਹਾ, ਢਾਂਚਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੋ ਹੈ: ਜਦੋਂ ਜਿਸਮ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੋ। ਜਦੋਂ ਫ਼ੌਜ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰੋ।

ਅ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਵਿਰੁੱਧ ਖ਼ਾਸ ਚਾਲਾਂ – ਪੰਜ ਵੱਖਰੀਆਂ ਪਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੀਆਂ ਚਾਲਾਂ

1. ਭਾਸ਼ਾਈ ਜੰਗ: ਜਿਸਨੇ ਇੱਕ ਮਾਣਯੋਗ ਪਰਿਵਾਰਕ ਵਿਰਾਸਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜਕ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਲੇਬਲ ਨਾਲ ਗਲਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।
2. ਸਿੱਕਾ ਜੰਗ: ਇੱਕ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕਾ ਬਣਾਉਣਾ ਜਿਸਨੇ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਅਬਦਾਲੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਤਲੇਆਮੀ ਹਮਲੇ ਲਈ ਉਕਸਾਇਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਭੌਤਿਕ "ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਰਿਕਾਰਡ" ਬਣਾਇਆ ਜੋ ਬੂਠੇ ਲੇਬਲ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਭਿਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰੇਗਾ।
3. ਵਰਗੀਕਰਨ ਜੰਗ: ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਮਰਦਮਸ਼ੁਮਾਰੀ ਅਤੇ ਗਜ਼ਟੀਅਰਾਂ ਨੇ ਮੌਜੂਦਾ ਮੈਲਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਇੱਕ ਸਖ਼ਤ ਸਰਕਾਰੀ ਖ਼ਾਨੇ ਵਿੱਚ ਫਿਕਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ — ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ "ਤੱਥ" ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ।
4. ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੀ ਜੰਗ: ਕਈ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਇੱਕੋ ਗਲਤ ਲੇਬਲ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੱਚੇ ਸਰੋਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣ ਗਿਆ।
5. ਵੰਡ ਦੀ ਜੰਗ: ਜਾਤ-ਲੇਬਲਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅੰਦਰ ਵੰਡ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ — ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸੋਚ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਜਿਸਨੇ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਚ-ਨੀਚ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮੰਨਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।

ੲ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਖ਼ਾਸ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਕਿਉਂ ਚੁਣੀ ਗਈ

"ਜਦੋਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਫੇਲ੍ਹ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਫੌਜਾਂ ਕਿਸੇ ਆਗੂ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀਆਂ, ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਜੰਗ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਚਾਲ ਹੈ – ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਇਹੀ ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੈਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵਿਰੁੱਧ ਵਰਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਚਾਲ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਾਹ ਬਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਹਰ ਤਲਵਾਰ ਅਜ਼ਮਾਈ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਰ ਫੌਜ ਭੇਜੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਰ ਕਤਲੇਆਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਅਡੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ।"

ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸੱਚਾਈ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਉਹ ਆਗੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਕਿਸੇ "ਕਿੱਤੇ" ਜਾਂ "ਜਾਤ" ਦੇ ਲੇਬਲ ਨਾਲ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਹ ਉਹ ਸੂਰਮਾ ਸੀ ਜਿਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ, ਸੇਵਾ, ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਅਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਬਣਾਇਆ। ਉਸਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਭਾਸ਼ਾਈ ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਭਦੀ ਸੀ।

– ਸਬੂਤਾਂ ਦੀ ਸਾਰਣੀ

ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਇਸ ਲਈ ਚੁਣੀ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ:

- ਉਹ ਸਰਵਉੱਚ ਕਮਾਂਡਰ ਸੀ — ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਸਿੱਖ ਕੈਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਆਗੂ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖ ਕੈਮ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ — ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਰਾਜਾ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਸੀ।

• ਉਹ ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਦਾ ਜਥੇਦਾਰ ਸੀ — ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹਾਨ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਮੁਖੀ।

ਬੁੱਢਾ ਦਲ ਉਹ ਫੌਜ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਅਫ਼ਗਾਨ, ਮੁਗ਼ਲ ਅਤੇ ਹਿੱਲ ਰਾਜੇ ਕੰਬਦੇ ਸਨ।

- ਉਹ ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਬਾਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਲੈ ਕੇ ਵੀ ਜੂਝਦਾ ਰਿਹਾ — ਅਤੇ ਜਿੰਦਾ ਬਚਿਆ।

ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਬਹਾਦਰੀ ਨਹੀਂ — ਇਹ ਰੱਬੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਡਿੱਗਦਾ ਤਾਂ ਕੈਮ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ।

- ਉਸਨੇ ਲਾਹੌਰ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ ਉੱਤੇ ਸਿੱਕੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ।

ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ — ਇਹ ਸੀ ਸਿੱਖ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦਾ ਐਲਾਨ।

- ਉਸਨੇ ਹਰਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬੇਅਦਬੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਉਸਾਰਿਆ — ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਸਰੂਪ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰੱਖੀ।

ਜਿੱਥੇ ਅਬਦਾਲੀ ਨੇ ਕੂੜਾ ਭਰਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਮੁੜ ਜਗਾਈ।

- ਉਸਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ।

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਫ਼ਗਾਨ ਕਬਜ਼ੇ ਹੇਠ ਸੀ — ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਧੜਕਣ ਬਣਾਇਆ।

- ਉਸਨੇ ਸਰਹੰਦ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕੀਤਾ — ਉਹੀ ਸਰਹੰਦ ਜਿੱਥੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹੀਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਇਹ ਤਬਾਹੀ ਬਦਲੇ ਦੀ ਨਹੀਂ — ਨਿਆਂ ਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉਸ ਧਰਤੀ ਦਾ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ Fatehgarh Sahib ਰੱਖਿਆ — ਬਾਬਾ ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਤੇਹ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਮਰ ਯਾਦ ਵਿੱਚ।

- ਉਸਨੇ ਰਾਖੀ ਸਿਸਟਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ — ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ।

ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਟੈਕਸ ਨਹੀਂ ਸੀ — ਇਹ ਸੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਵਚਨ। ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਰਾਖੀ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਜ਼ਾਲਮ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਸੀ।

- ਉਸਨੇ 2200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਬਦਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਮਲਾਵਰਾਂ ਦੀ ਗੁਲਾਮੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਇਆ।

ਇਹ ਉਸਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮਨੁੱਖਤਾ-ਸੇਵਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਜੇਤੂ ਨਹੀਂ — ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦਾ ਰੱਖਵਾਲਾ ਸੀ।

- ਉਸਨੇ ਪੰਥ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਰੱਖਿਆ — ਜਦੋਂ ਵੰਡ ਦੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਉਹ ਸਿਰਫ਼ ਜਥੇਦਾਰ ਨਹੀਂ — ਇਕਤਾ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਸੀ।

- ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲ ਕੂਚ ਕਰ ਗਿਆ — ਅਤੇ 1783 ਵਿੱਚ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨੂੰ ਲਾਲ ਕਿਲ੍ਹੇ ਤੱਕ ਲੈ ਗਿਆ।

ਇਹ ਉਹ ਪਲ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ ਕਿਹਾ: “ਜਿਸ ਕੌਮ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਮਿਟਾਉਣ ਆਏ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਬੈਠੀ ਹੈ।”

- ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੈਕੁਲਰ, ਨਿਆਂਪ੍ਰਸਤ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ-ਪ੍ਰੇਮੀ ਆਗੂ ਸੀ।

ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਧਰਮ, ਜਾਤ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨਾਲ ਭੇਦਭਾਵ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸਦੀ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਹਰ ਕੋਈ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ।

ਉਸਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਕਿਸੇ ਜਾਤ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਸਿਰਫ਼ ਖ਼ਾਲਸੇ ਨਾਲ ਹੈ।

ਉਹ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ ਸੂਰਮਾ, ਕੌਮ ਦਾ ਰੱਖਵਾਲਾ, ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਮਰ ਨਾਇਕ ਹੈ।

"ਕੋਈ ਤਲਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਡੇਗ ਸਕੀ। ਕੋਈ ਫ਼ੌਜ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਤੋੜ ਸਕੀ। ਕੋਈ ਕਤਲੇਆਮ ਉਸਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੋਕ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰ ਚੁਣਿਆ — ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ। ਇੱਕ ਇਕੱਲਾ, ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਚੁਣਿਆ, ਰਣਨੀਤਕ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵਰਤਿਆ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜੋ ਨੇ ਅਫ਼ਗ਼ਾਨ ਹਮਲੇ, ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ, ਅਤੇ ਦੋ ਐਂਗਲੋ-ਸਿੱਖ ਜੰਗਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀਆਂ: ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣਾ। ਉਹ ਉਦੋਂ ਅਸਫ਼ਲ ਹੋਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਵੀ ਅਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ — ਕਿਉਂਕਿ ਸੱਚ, ਖ਼ਾਲਸੇ ਵਾਂਗ, ਸਦਾ ਲਈ ਜਿੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।"

ਭਾਗ VIII : ਸਿੱਖ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਜਵਾਬ

ਓ. ਸੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ (ਸਤਿ)

ਇੱਕ ਝੂਠੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਠੀਕ ਕਰਨਾ ਸੱਚ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ — ਸੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ। ਇਹ ਜਾਤ ਦਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਅਭਿਲਾਖਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਝੂਠ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਮੰਨਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਹੈ।

ਅ. ਬਰਾਬਰੀ ਪ੍ਰਤੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ

ਭਾਵੇਂ "ਕਲਾਲ" ਲੇਬਲ ਸੱਚਾ ਵੀ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਵੀ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ। ਇੱਕ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ। ਖ਼ਾਲਸਾ ਜਨਮ ਦੀ ਕੋਈ ਉਚ-ਨੀਚ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਕਾਲ ਉਸਤਤ ਵਿੱਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: "ਮਾਨਸ ਕੀ ਜਾਤਿ ਸਬੈ ਏਕੈ ਪਹਚਾਨਬੇ।" ਜੇ ਸਿੱਖ ਇਸ ਅਸੂਲ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਜਨਮ, ਕਿੱਤੇ ਜਾਂ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।"

ੲ. ਅਹਿਮ ਫ਼ਰਕ

ਇਤਿਹਾਸਕ ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਅਤੇ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਉੱਤੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਹਨ। ਵੰਸ਼ਾਵਲੀ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਹੈ — ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚ ਦੀ ਭਾਲ। ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਨਮ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਮੁੱਲ ਦੇਣ ਦਾ ਜੁਲਮੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਝੂਠੇ ਲੇਬਲ ਨੂੰ ਇਸ ਲਈ ਠੀਕ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਝੂਠ ਅਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਹੈ — ਨਾ ਕਿ ਇਸ ਲਈ ਕਿ ਵੰਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਅਸਲ ਪਰਖ: ਜੇ ਕੋਈ ਕਹੇ ਕਿ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਤੋਂ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਜਾਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧ "ਸਭ ਤੋਂ ਨੀਵਾਂ" ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਕੀ ਇਸ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਉੱਤੇ ਉਸਦੀ ਫ਼ਤਹਿ ਦੀ ਚਮਕ ਮੰਦ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਵੱਡੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਵਿੱਚ ਉਸਦੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਪਏ ਬਾਈ ਜ਼ਖ਼ਮ ਅਚਾਨਕ ਹਲਕੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ? ਕੀ ਸੁਲਤਾਨ ਉਲ ਕੌਮ ਵਜੋਂ ਉਸਦੀ ਸਰਵਸੰਮਤ ਚੋਣ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ? ਕੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੜਉਸਾਰੀ ਦੀ ਰੂਹਾਨੀ ਮਹੱਤਤਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਕੀ ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਅਤੇ Fatehgarh Sahib ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਨਿਆਂ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ? ਕੀ 2200 ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੁਲਾਮ ਬਣਾਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ? ਕੀ ਰਾਖੀ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ — ਜਿਸਨੇ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਇਆ — ਆਪਣੀ ਮਹਾਨਤਾ ਗੁਆ ਬੈਠੀ? ਕੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਕੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮਾਂ ਵਾਲੇ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਸਿੱਕੇ, ਕੀ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਉੱਤੇ ਉਸਦੀ ਬੈਠਕ — ਕੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਸੇ ਲੇਬਲ ਨਾਲ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ।

ਭਾਗ IX : ਇਤਿਹਾਸਕ ਰਿਕਾਰਡ ਸੁਧਾਰਨਾ: ਕਈ ਐਨਲਾਈਨ ਵਿਸ਼ਵਕੋਸ਼ੀ

ਪਲੇਟਫਾਰਮਾਂ ਵਿੱਚ 'ਕਲਾਲ' ਲੇਬਲ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਪੁਰਾਣੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੁਹਰਾਏ ਜਾਣ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੂਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਈ ਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

ਭਾਗ X : ਸਿੱਟਾ – ਇਸ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਸੁਲਝਾਉਣਾ

ਅੱਜ ਜੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ—ਡਿਗਰੀਆਂ, ਅਹੁਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ—ਉਸੇ ਗੂੰਜ-ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਫਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਸਨੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਜਾਤੀ-ਲੇਬਲਾਂ ਨਾਲ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤਾਂ ਇਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਤਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਜੀਵੰਤ ਉਦਾਹਰਨ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ

ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਕਤਰਾ—ਜੋ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਵੱਲੋਂ 1760 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਇਤਿਹਾਸਕ ਕੇਂਦਰ ਹੈ—ਦਾ ਨਾਂ ਮਿਟਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਥਾਂ “ਜਲੇਬੀ ਬਜ਼ਾਰ” ਦਾ ਬੋਰਡ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੇ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਦੇ ਨੇਤਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਗ਼ਲਤੀ ਉੱਤੇ ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਤਿੱਖੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਅੱਜ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਕਤਰਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਨਕਸ਼ਿਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ, ਸਾਡੀ ਕੌਮਕ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਵੀ ਮਿਟ ਚੁੱਕਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਰੂਪ ਰਾਹਿਰਾ ਵਿੱਚ ਦੂਜੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸਮਾਰਕ—ਜਿੱਥੇ ਸਿੱਖ ਕੌਮ ਨੇ ਅਣਗਿਣਤ ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ—ਅੱਜ ਬੇਧਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਉਦਾਹਰਨ ਸਾਫ਼ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚਾਈ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਜਾਗਰੂਕਤਾ, ਖੋਜ ਅਤੇ ਹਿੰਮਤ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਉਠਾਈ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਯੁੱਗ ਨੂੰ ਮਿਟਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ—ਸਰਕਾਰੀ ਬੋਰਡਾਂ, ਸਮਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਯਾਦਦਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਗੀਆਂ।

ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਹੋਰ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ— ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਅਤੇ ਮੰਚਾਂ ਦੇ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਭਾਸ਼ਣਾਂ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਰਣਾਇਕ ਦੌਰ—1748 ਤੋਂ 1783 ਤੱਕ ਦਾ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਦੇ ਯੁੱਗ—ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਛਾਲ ਮਾਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਾਰ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਕੁਰਬਾਨੀਆਂ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸੰਗਠਨ, ਸਰਬੱਤ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੀ ਲੋਕਤੰਤਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਫ਼ਤਹਿ, ਵੱਡਾ ਘੱਲੂਘਾਰਾ, ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮੁੜ-ਉਸਾਰੀ, ਸਰਹੰਦ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਅਤੇ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ ਦਾ ਕੂਚ—ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਚੁੱਪ ਸਿਰਫ਼ ਅਗਿਆਨਤਾ ਨਹੀਂ; ਇਹ ਉਸੇ ਗੁੰਜ-ਕੋਠੜੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਲੇਬਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਘਟਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ ਹੀ ਬਿਨਾਂ ਖੋਜ ਕੀਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਗਜ਼ਟੀਅਰਾਂ ਅਤੇ ਜਾਅਲੀ ਸਿੱਕਿਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਉਸਨੂੰ “ਕਲਾਲ” ਕਹਿ ਕੇ ਦੁਹਰਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇਹ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਨਹੀਂ—ਇਹ ਪੂਰੇ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਘਰਸ਼ਕਾਲ ਦੀ ਮਿਟਾਉਣ ਹੈ।

ਆਖ਼ਰੀ ਗੱਲ

"ਸੁਲਤਾਨ-ਉਲ-ਕੌਮ ਨਵਾਬ ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਆਹਲੂਵਾਲੀਆ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਵਕਾਲਤ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਉਸਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਆਪ ਬੋਲਦਾ ਹੈ – ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਫ਼ਤਹਿ ਕੀਤੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਮੁੜ ਉਸਾਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਝੱਲੇ, ਅਤੇ ਉਸ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਸਨੇ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਰਾਖਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।"

◆ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਜਨਤਕ ਲਾਇਸੈਂਸ (ਬਿਨਾਂ ਬਦਲਾਅ ਦੇ): ਇਹ ਲੇਖ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਾਧਿਅਮ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਛਾਪਿਆ, ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ, ਦੁਬਾਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਬਸ਼ਰਤ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਅਤੇ ਅਪਰਿਵਰਤਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਲੇਖਕ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਤਬਦੀਲੀ, ਸੰਖੇਪਤਾ ਜਾਂ ਉਪਰੋਕਤ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ।

ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ: ਲੇਖਕ ਉਹ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਵਤਾਪੂਰਵਕ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਅਤੇ ਭਰੋਸੇਯੋਗ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਣ। ਹਰ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਚੰਗੀ ਨੀਅਤ ਨਾਲ ਭੇਜੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸੰਪਾਦਕੀ ਵਿਵੇਕਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਰਹੇਗਾ।